

Витомир МИТЕВСКИ

Македонска академија на науките и уметностите, Скопје
vitomir.mitevski@gmail.com

ФИЛОСОФСКАТА ПОРАКА НА МИТОТ ЗА ЗЛАТНИОТ РОД КАЈ ХЕСИОД

Митот за петте рода во Дела и дни (*Erga kai hēmeraí*) е една од најзначајните и најзагадочни теми што се изложени во овој мал по обем еп на античкиот поет Хесиод. Има различни теории за неговото потекло и значење, како во целина така и во однос на деловите, а во тој поглед расправата главно се води околу т. н. златен род (*chryseōn genos*) кој одговара на античките претстави за блажен живот на земјата. Златниот род кај Хесиод обично се интерпретира во контекстот на митот за петте рода кои се врзани, барем поименично, за металите: златен, сребрен, бронзен и железен додека исклучок е херојскиот род кој по редоследот е четврти.

Според традиционалното толкување, митот раскажува на симболичен начин за пропаѓање на човечкиот род низ времето, односно за дегенерација од златен кон железен род како крајна точка на пропаѓањето. Меѓутоа, некои понови детални анализи покажуваат дека во митот има многу елементи кои не се во согласност со замислата за постапно, сукцесивно пропаѓање, туку дека се работи за одделни и неповрзани модели на човековото опстојување кои симболизираат некои вонвременски вредности. Во најмала рака, се допушта дека има некој премин од една во друга насока, но тогаш тоа треба да се сфати како периодична, циклична промена на состојбата.

Без оглед на оваа дилема, и во двата случаја останува да важи ставот дека златниот род ја означува најпосакуваната, блажена состојбата на луѓето. Таа слика Хесиод ја дава во најситни подробности и опфаќа од 109 до 126 стих од епот:

110 „Златен најнапред пород на простосмртните луѓе
 створија бозите вечни што имаат двој на Олимп;
 во тоа време Крон на небото господар беше.
 Налик на бозите живот и безгрижна имаа душа,
 далеч од секој напор, без страдања, ниту пак мачна
 115 старост им тежеше, туку во раце и нозе си беа
 секогаш еднакво силни и весели на гозби; без зла.
 Смртта им идеала слично ко сонот, а имале добра
 секакви: земјата на нив им раѓаше од себе сама
 обилно плодови многу, а тие пак спокојни мошне
 убав си имале живот сред изобилие разнo,
 120 големи стада имајќи, на бозите блажени мили.
 Потоа, откако овој род човечки земја го покри
 прерасна в дајмони свети, земни наречени уште,
 чувари добри од зла, закрилници на луѓето смртни
 вардачи оти се тие над праведни дела ил’ дрски,
 в магла обвиткани сосем по земјата талкаат ширум;
 богатство даруваат уште, а царска им должност е тоа.“

Со оглед на тоа што оваа претстава во хеленскиот свет за првпат се јавува кај Хесиод вака детално обработена, природно се поставува прашањето дали е таа негова оригинална творба или има своја генеза. Во тој поглед се укажува на слични митови и слики од антиката во хеленскиот свет и надвор од него.

Кај старите Грци имало и пред Хесиод митови за доба или места каде што луѓето живеат во благосостојба. Такво нешто е Елисиј (или Елисијското поле), земја далеку на запад, зад Океанот, каде што љубените од боговите живеат во блаженство (подоцна се споменува и Остров на блажените).

Според Хомер, во Елисиј

„... најлесен живот си љуѓено имаат везден:
 нито им снежи, ни зима е многу, ни некогаш бура,
 туку од шумниот Сефир ветерчиња за да им дуфкаат
 ним Океанот им праќа за љуѓено да ги лади...“

Nilsson смета дека претставата за Елисиј има корени во Минојската цивилизација која датира меѓу 3600 и 1400 година пред н.е., а можно е и уште порано, во Египет.

West укажува на низа детаљи за среќен и лесен живот во митовите од Блискиот Исток. На пример, во сумерскиот еп за Гилгамеш е даден приказ на доба кога немало змии, скорпии и лавови, кога немало ништо страшно што косата ќе ти се крене. Во IX плоча пак се опишува убавината на Градината на боговите.

Во Библијата е даден класичниот пример на Рајската градина во која Бог ги сместува првите луѓе, Адам и Ева:

8. „И насади Господ Бог рај во Едем, на исток; и таму го смести човекот што го создаде.

9. И направи Господ Бог да израстат од земјата секакви дрвја, убави за гледање и добри за јадење, и дрвото на животот среде рајот, и дрвото за познавање на доброто и злото.

10. И вода течеше од Едем, за да го наводнува рајот, а потоа таа се раздвојуваше во четири реки.

12. Златото на таа земја е добро; таму има и бделиум и камен оникс.“

Индо-иранскиот мит за Јима во Авеста и за Јама во Ведите (изворот на двете верзии веројатно е ист) раскажува за доба на среќа под управа на Господарот кој откако умрел завладеал во рајот кој е населен од блажени души. Тука се наметнува паралелата со Кронос, богот од „старо време“ и Елисиј.

Во иранската традиција (во Браман Јашт) се раскажува за сонот на Заратустра кој сонил дрво со четири гранки: златна, сребрена, челична и железна. Секој од металите го симболизира добата што доаѓа едно по друго. Луѓето од првото доба се златни и тие се во непосреден допир со боговите. Другите гранки ги симболизираат следните доба на пропаѓање, несреќи и зла.

Во Книгата на пророкот Даниил од Стариот завет се раскажува за сонот на вавилонскиот цар Навукодоносор. Царот прво побарал од халдејските гатачи да му откријат што сонил и што тоа значи, но откако овие не успеале, пред него дошол пророкот Даниил кој му го погодил и протолкувал неговиот сон во кој му се јавил лик со глава од злато, гради и раце од сребро, стомак и бедра од бронза и нозе од железо и глина. Пророкот протолкувал дека златната глава е токму самиот Навукодоносор додека другите метални делови од телото ги означуваат периодите низ кои натаму ќе минува царството.

Од разноличието на сите овие митски прикази на блажено доба/место поврзано со златото е тешко да се изведе заклучок за некакво директно влијание врз Хесод. Меѓутоа, сите тие, а посебно приказните на сонот на Заратустра и Навукодоносор водат кон заклучокот дека нивниот извор е заеднички и води кон некој прастар митски образец.

На прашањето – во што се состои оригиналниот придонес на Хесиод? – некој од истражувачите посочуваат на врската меѓу претставата за блаженото доба и златото која се овоплотила во златен род или доба на Крон.

Сепак, има нешто друго што на митот за златниот род кај Хесиод му дава посебно значење, а тоа е идејната обработка што се огледа во деталите. Зад навидум спонтаното речење на одлики на блажениот живот на луѓето од златниот род се крие еден многу добро промислен концепт за живот што човек може само да си го посака. Има повеќе те-

ории за значењето на таа порака при што се настојува да се открие како и зошто настанал митот за златниот род.

Уште во антиката се јавува толкувањето на Теаген од Региј (IV век пред н.е.) според кого златното доба и потоа сребреното, бронзеното и железното се alegории кои покажуваат како човечкиот род станува сè полош со текот на времето. Во IV век пред. н. е. Еухемер излегува со тврдењето дека златното доба е реално сведоштво за времето на некој владетел од далечното минато кој ги научил луѓето да живеат цивилизирано.

Според христијанската теорија, сета паганска митологија е само деградирана и бесмислена преработка на она што е дадено во Библијата. По таа основа, златното доба кај Хесиод се идентифицира со старо-заветните прикази на рајската градина (Едем).

Според антрополошката теорија на Фох, почитта кон претците која му е својствена на човекот од искона со тек на генерациите довела до идеализирање на поранешните луѓе и времиња.

Fowler ја врзува појавата на митот за златно доба за преминот од палеолитот кон неолитот кога луѓето во минатото време гледаат невина природа која дарува сè без потреба од човековата интервенција и обработка на земјата.

Boner истапува со психолошка теорија според која златното доба произлегува од некој првичен утописки мит како израз на човековиот копнеж кон среќен живот. Во заднината на таа носталгија по минатото лежи стравот од она непредвидливо што доаѓа во иднина.

Дел од наведените гледишта отвораат пат кон повеќестрано разбирање на митот за златниот род. Меѓутоа, широко поставените пристапи не даваат продлабочен увид во пораката на Хесиод која се открива преку анализа на деталите содржани во текстот. Напред дадениот опис на Елисиј кај Хомер се одесува само на благопријатните климатски услови во кои живеат блажените меѓу луѓето. Описот на рајот во Едем што го дава Библијата исто така останува на нивото на природните убавини и погодности за живот со исклучок на Дрвото на познанието што и не е некаква погодност туку искушение.

Златниот род кај Хесиод е добро дефиниран како доба на владеењето на богот Кронос, таткото на Севс. Понатаму, тој е содржински далеку посложен и поразвиен, а доколку се задлабочиме во деталите, сфаќаме дека иако описот на прв поглед изгледа спонтан, па дури и наивен, всушност, во него нема ништо случајно. Напротив, поетот ни дава комплексна слика на човековата состојба во светот. На внимателниот читател прво му паѓа в очи определбата на таа состојба со употреба на негативен признак: без-грижна, без-напор, без-страдања, без-зла... Така

добиваме инверзна слика на состојбата во која се наоѓа простосмртниот човек на овој свет исполнет со грижи, напор/труд, страдања, зла... Блажената состојба е токму наспроти онаа во која се наоѓа човекот на времето за кое Хесиод вели дека е под владеење на Зевс. Би можело да се рече дека тоа е и нашето денешно време/невреме кое трае во континуум без суштествени промени.

Во описот на блаженото доба на Кронос индиректно се редат туку-речи сите нешта што го измачуваат човекот во секојдневието, а оттука израстува обратната, сложена претстава за среќен живот како мозаик од низа составни елементи. Луѓето од златен род се во милост божја и живеат во изобилие бидејќи „добра секакви и обилно плодови многу на нив земјата им раѓаше од себе сама“. Човекот по дефиниција е суштество на потребите. Нему уште од раѓање му треба секојдневна грижа и помош од родителите за да преживее и по многу години да се осамостои, за разлика од многу животни или инсекти кои уште со појавата на овој свет се подготвени за самостоен живот или барем за многу кусо време се осамостојуваат. А потребите го раѓаат чувството на постојан недостиг, страв од можно незадоволување на тие потреби, страв од сиромаштија. Сенека многу подоцна ќе рече дека не е сиромав оној што нема, туку оној на кој постојано нешто му треба. Во услови на апсолутно изобилие, таквиот страв едноставно исчезнува и се отвора можноста за убав живот.

Доколку и се јави некоја потреба, неа човекот од златното доба ја задоволува „далеч од секој напор“, со леснотија што раѓа задоволство и радост при исполнувањето на таа потреба. Напорот и трудот во старогрчкиот јазик го носи називот *ponos* што изворно значи мака, слично како што и нашиот македонски збор „труд“ по потекло е врзан за измачување (породилните трудови се секако едни од најболните). Според хеленската традиција, трудот и работата на човекот му се дадени за казна, заради неговото непочитување на боговите, а Хесиод тука очигледно останува на рамништето на таа традиција која била длабоко вкоренета и трајна.

Кога се вели дека луѓето од времето на Кронос живееле „без зла“, тоа делува многу воопштено. Поетот на други места ги набројува поединечно тие зла, а тука секако се подразбираат најголемите несреќи што можат да го снајдат човештвото, како што се војни, глад, природни катастрофи, епидемии... Тоа се масовни несреќи и катастрофи кои секако му биле добро познати и на Хесиод и на неговите современици. Во заднината на оваа мисла е секако и отсуството на секое насилство наспроти што стои хармонијата во природата и во човековата заедница.

Со отстранувањето на сите зла што доаѓаат од надворешниот свет се отвора патот кон блажениот живот, но Хесиод не ги заборава ни злата што произлегуваат од човекот сам по себе. Кога вели живот „без страдање“, контекстот ни говори дека тука се мисли на маките што доаѓаат однатре, а тоа се физичките и душевните страдања, болестите, тегобите,

мачнините, црнилата кои се во нас и од кои е најтешко да се заштитиме, засолниме и одбраниме.

Еден од големите извори на страдање е нашата минлива природа, временитост од која е исткаено човечкото суштество. Со самото раѓање, во нас се вгнездува клицата на пропаѓање, иако во детството и младоста веруваме дека растеме, всушност во нас веќе е започнат процесот на дегенерација. Со текот на годините ја препознаваме нашата времежност, го следиме нашето постапно пропаѓање загледани во својот лик во огледалото, го чувствуваме во зачестените телесни тегоби и губење на силата, како физичката, така и менталната на што редовно нè потсетува заборавањето на ситни работи. Тоа е тивок процес кој нè боли толку колку што тишти и предизвикува мачно чувство и страв, присутни во скоро секој миг од секојдневието. Длабоко свесен за ова, поетот пее за староста на блажените која што „не им тежи туку во раце и нозе се секогаш еднакво силни.“ „Секогаш еднакво силни“ значи дека тие никогаш не ја почувствувале слабоста на детското доба и немоќта на староста туку опстојуваат како зрели суштества во полна сила. Некои сметаат дека отсуството на децата во златниот род подразбира дека тие немале пород и не создавале деца што индиректно значи дека и немале потреба да водат љубов. Дали можеби тука е и објаснението за необичното отсуство на љубов во овој свет? Дали можеби љубовта е намерно изоставена како опасност, како израз на нагони и страсти кои често предизвикуваат немир и страдања?

Несомнено, најголем извор на човековата несреќа е смртта, како помислата на сопствената смрт така и смртта на блиските. Во овој поглед Хесиод истапува со необично внимателен однос. Тој прво зборува за смртта како чин кој застрашува со своето надоаѓање. Смртта сама по себе не мора да биде страшна. Подоцна Епикур ќе рече дека ние со смртта никако не можеме да се сретнеме: додека сме живи, смртта ја нема, а кога смртта ќе дојде, тогаш пак нас ќе нè нема. Сопствената смрт ние не сме во состојба да ја доживееме. Нè тишти само помислата на нејзиното неминовно надоаѓање, а уште повеќе нè боли смртта на нашите блиски која веќе можеме да ја доживееме. Со намера да прикаже свет во кој смртта не значи ништо страшно, поетот вели дека во чинот на умирање нема страдање и болка. На блажените луѓе смртта „им иде слично на сон“.

Понатаму, смртта сама по себе е само премин од еден во друг свет зашто неколку стиха подолу читаме дека овој род на луѓе по смртта се преобразува во „дајмони свети“ кои на Оној свет стануваат „чувари добри од зла, закрилници на луѓето смртни“ и „вардачи над праведни дела ил’ дрски“.

Со последниве зборови, назначувајќи ги блажените луѓе по смртта за еден вид чувари на правдата, Хесиод стапува на почвата на моралот. Тоа што припадниците на златниот род по смртта добиваат задача да

пазат на правдата, индиректно значи дека произлегуваат од свет во кој тие живееле справедливо и научиле да разликуваат неправда од правда. Значи, и правдата станува еден од критериумите за среќен живот во заедница.

Една од суштествените одлики на среќниот живот е и безгрижноста. Кога поетот вели дека блажените „имале безгрижна душа“, тоа треба да се сфати полнозначно. На разноразните слики во кои е претставен животот во рајот, на прв поглед забележуваме цветни ливади, кротки диви животни и ѕверови и луѓе со насмевка на лицето. Но, во заднината на сето тоа има нешто многу поважно, нешто што не се гледа на површината, а тоа е приказ на безгрижен живот. Само страдалници и мудри луѓе знаат колку неволји крие нашиот живот, колку грижи предизвикува неизвесноста на секојдневието, какви стравувања произлегуваат од непредвидливоста на иднината. Свеста дека не знаеме што нè чека дури и непосредно, во идниот миг, следниот ден или во годините што се пред нас, што се случува со нашите најблиски кога не се со нас, сето тоа предизвикува стравување и грижа од што е тешко да се ослободиме. Сакале тоа или не, грижата е составен дел од нашиот живот. Како што вели Цепенков, само магарината немаат грижа. Човекот е свесно суштество кое има осет како за минатото така и за иднината. Тоа може да се сфати како виш облик на доживување на светот и животот во него, а можеби и како проклетство, извор на внатрешен немир. Наспроти тоа, Хесиод зборува за безгрижноста и душевното спокојство како одлика на блажениот живот.

Кога на едно место поетот вели дека луѓето на златниот род си биле „весели“ учествувајќи на гозби со боговите, во таа навидум наивна констатација се крие философскиот поим на ведрина на духот (*euthymia*) кој подоцна ќе влезе во философскиот речник на Демокрит, еден од раните хеленски философи.

На крајот, треба да се има предвид дека добар дел од одликите на среќен живот изложени во митот за златниот род во Дела и дни се производ на народното вековно искуство и мудрост. Но, тие кај Хесиод добиваат синтетизиран и стегнат облик во рамките на еден грст стихови и како такви подоцна ќе бидат инспирација и тема на обработка кај големите хеленски философи: Питагора, Емпедокле, Платон, Аристотел и други. Колку за пример, Емпедокле ја усвојува Хесиодовата идеја за среќно доба иако наместо Кронос за бог-владетел ја означува Киприда, божица на љубовта.

Платон во својата концепција за совршена државна заедница не случајно ќе го истакне начелото на правда како клучна доблест и услов за среќен живот на нејзините граѓани. Аристотел кој на неколку места го цитира Хесиод останува на неговиот став дека физичкиот труд е из-

вор на мака и е недостоен за слободен човек, сметајќи дека тој треба да им се препушти на робовите. Меѓутоа, говорејќи за доблеста, тој во духот на Хесиод упатува на душевната ведрина и позитивна настроеност (hexis) како суштествена одлика на среќниот живот.

Библиографија

- Гилгамеш* 2019. Препев: Михаил Ренцов. Скопје: Конгресен сервисен центар. Микена. Макавеј.
- Митевски, В. 2001. *Анџичка еџика. Хелага и Рим*. Скопје: Матица македонска.
- Хесиод, 1996. *Дела и дни*. Препев: Витомир Митевски. Белешки: Даница Митевска. Скопје: Култура.
- Хомер, 1982. *Илијада*. Препев, предговор, увод и објасненија Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Македонска книга.
- Светио ѝисмо (Библија)*, 1990. Скопје/Лондон: Британско и инострано библиско друштво.
- Baldry, A. C. 1952. Who Invented the Golden Age? *The Classical Quarterly* 2, 83-92.
- Boner, C. 1910. Dionysian Magic and the Greek Land of Cockaigne. *Transactions of the American Philological Association*, 41: 175-185.
- Griffiths, J. G. 1956. Archaeology and Hesiod's Five Ages. *Journal of History of Ideas*, 17: 109-119.
- Fowler, W. W. 1918. *Aeneas at the Site of Roman-Observations on the Eight Book of the Aeneid*. Oxford: B. H. Blackwell.
- Fox, W. 1916. *The Mythology of All Races. Greek and Roman*. Vol. 1, Boston: Marshall Jones Co.
- Nilsson, M. 1950. *The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion*. New York: Biblo and Tannen.
- Sihvola, J. 1989. *Decay, Progress, the Good Life? Hesiod and Protagoras on the Development of Culture*. *Commentationes Humanarum Litterarum* 89. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- West, M. L. 1999. *The East Face of Helicon. West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford: Clarendon Press.

Vitomir MITEVSKI

THE PHILOSOPHICAL MESSAGE
OF THE MYTH OF GOLDEN AGE IN HESIOD

The myth of five ages is one of the key themes in Hesiod's epic poem *Works and Days*, and the depiction of the golden age as part of it describes the happy life of the people and is a separate research topic. In the attempt to discover its genesis, the author lists related myths from the Middle East which indicates an old joint prototype. However, the detailed analysis of the Hesiod's golden age reveals a very thoughtful statement depicting everything that brings happiness in life. That is the reason why the great ancient philosophers were inspired by this Hesiod's myth and include a lot of its elements in their studies.

Keywords: Myth of Golden age, Hesiod, blessed human society, oriental influence, Age of Cronos, philosophical message, *Works and days*.

